

Saga rodzinna (in. powieść rodzinna; ang. *family saga*, *family novel* lub *family chronicle*, niem. *Familiensaga* lub *Familienroman*, fr. *roman de famille*) — utwór narracyjny lub cykl utworów opisujący dzieje rodziny przez kilka pokoleń na tle przeobrażeń społeczno-kulturowych (Yi-Ling 1992, Erhart 2001; Smadja 2005; Glitz 2009; Galli, Costagli 2010; Assmann 2018). Nazwa gatunku pochodzi od staroislandzkiego słowa *saga*, l. mn. *sögur*, wywodzącego się z kolei ze staronordyjskiego czasownika *sagja* (mówić, opowiadać) oznaczającego każdą formę narracji (Steblin-Kamenskij 1973; Morawiec, Neubauer 2015), i nawiązuje do sag staroskandynawskich, czyli średniowiecznych dzieł prozy narracyjnej, przeważnie staroislandzkich (zob. Lemann 2012; Morawiec, Neubauer 2015; *Heimskringla...* 2019; por. Rey-Radlińska 2020). Sagi staroskandynawskie zyskały popularność w Europie w XIX wieku (tłumaczenia Williama Morrisa na języka angielski) i uderzały wówczas obiektywizmem narracji przypominającym europejski realizm czy naturalizm. Mając na uwadze historyczne pochodzenie sagi, wywodzi się ją z tradycji oralnej (zob. Lemann 2012; Mroziak 2014; Zatora 2017). Termin s.r. zaczął funkcjo-

nować na przełomie XIX i XX wieku jako określenie opowieści rodowych o charakterze fikcyjnym.

Współcześnie s.r. najczęściej występuje jako odmiana gatunkowa powieści (powieść rodzinna, ang. *family novel*, niem. *Familienroman*) łącząca w sobie cechy powieści realistycznej, powieści psychologicznej, powieści-rzeki, powieści kroniki, powieści obyczajowej i powieści historycznej, czasem romansu. Do najczęściej wskazywanych przez badaczy cech powieści rodzinnej należą: podporządkowanie fabuły opisowi dziejów jednego rodu lub, rzadziej, jednego bohatera na tle losów rodu i nastęstwa pokoleń, czas jako zasadniczy element struktury utworu, czas fabuły obejmujący okres życia co najmniej dwóch pokoleń danej rodziny, linearność i wielowątkowość fabuły, realistyczność opisu wydarzeń i tła społeczno-historycznego, współczesny lub przeszły czas fabuły, przewaga narracji autorkalnej z elementami innych typów opowiadania i wstawkami w postaci np. pamiętników czy listów, epicka rozlewność narracji mająca podkreślić wrażenie upływającego czasu, bohaterowie charakteryzowani zewnątrz i wewnątrz, fabularne powiązania raczej przestrzenno-czasowe

niż przyczynowo-skutkowe (zob. Zatora 2022). Jako najczęściej wskazywany przykład tego typu sagi (ale i powieści-rzeki, powieści pokoleniowej i kroniki rodzinnej) pojawia się powieść *Buddenbrookowie. Dzieje upadku rodziny* Thomasa Manna (*Buddenbrooks: Verfall einer Familie*, 1901). W ramy gatunku w jego tradycyjnym ujęciu wpisuje się także: *Saga rodu Forsythe’ów* Johna Galsworthy’ego (*The Forsyte Saga*, 1906–1921), *Kronikę rodu Pasquier* Georges’a Duhamela (*Chronique des Pasquier*, 1933–1945), *Rodzinę Whiteoaków* Mazo de la Roche (*The Chronicles of the Whiteoak Family*, 1944–1958), *Cichy Don* Michaiła Szołochowa (*Tichij Don*, 1928–1940), cykl *Rougon-Macquartowie* Emila Zoli (*Les Rougon-Macquart*, 1871–1893), *Wspomnienia Ludolfa Ursleu Juniora* Ricardy Huch (*Erinnerungen von Ludolf Ursleu dem Jüngeren*, 1893), *Tęczę* Davida Herberta Lawrence’a (*The Rainbow*, 1915), *The Herries Chronicle* Hugh Walpole’a (1930–1933), *Rodzinę Thibault* Rogera Martina du Gard’a (*The Thibaults and Summer 1914*, 1922–1940), natomiast w literaturze polskiej najczęściej powraca powieść Marii Dąbrowskiej *Noce i dnie* (1931–1934). Do sag rodzinnych zaliczane są również znane na całym świecie dzieła: trylogia *Zaszcianek* Williama Faulknera (*The Snopes Trilogy*, 1940–1959), *Sto lat samotności* Gabriela Garcíi Márqueza (*Cien años de soledad*, 1967) oraz *Lata* Virginii Woolf (*The Years*, 1937). Pozycja artystyczna i czytelnicza gatunku została niewątpliwie umocniona przyznaniem Nagrody Nobla kilkorgu autorom m.in. właśnie za sagi rodzinne — Sigrid Undset (1928), Thomas Mann (1929), John Galsworthy (1932), Martin du Gard (1937).

Do s.r. zalicza się także utwory usytuowane na pograniczu literatury fikcjonalnej i niefikcjonalnych form narracyjnych (por. apokryf rodzinny, kronika rodzinna),

takie jak powieść *W ogrodzie pamięci* Joanny Olczak-Ronikier, przez niektórych badaczy uważaną za powieść historyczną czy „wielopokoleniową sagę rodzinną” (Lemann 2008: 178; por. Czerska 2011), przez innych za rodzaj autobiografii (Medecka 2007: 151). Istnienie pokrewnych podgatunków łączących odniesienia do świata rzeczywistego z fikcją literacką komplikuje i rozszerza definicję s.r. (Filipowicz 2022: 16–17). W odmianie gatunkowej mieszczą się ponadto utwory literackie zaliczane do tzw. literatury popularnej czy literatury kobiecej, które spełniają kryterium tematyczne i podstawowe kryteria strukturalne (zob. Mrozik 2014; Zatora 2022).

Główne punkty krystalizacji gatunku to temat (dzieje rodziny przez kilka pokoleń), czas i opowiadanie (narracja prowadzona w sposób ciągły, linearnie/cyklicznie, nawiązująca do form oralnych i wywodzących się z oralności, jak skaz czy gawęda), powtarzalność (rytuały), a także realizm (przynajmniej powierzchowna zgodność czasu narracji i czasu zdarzeń z tłem historycznym czy czasem środowiska [zob. Wyka 1983; por. Filipowicz 2022]). Rozmach czasu fabuły jest przy tym istotny dla struktury s.r.: czas narracji powinien wydawać się krótszy niż czas zdarzeń powieściowych, a horyzont czasowy narracji, sugerujący panoramiczność oglądu, powinien być odpowiednio duży, by wciągnąć czytelnika w wydarzenia powieściowe (zob. Bartoszyński 1991, Filipowicz 2022).

W najnowszych badaniach dotyczących s.r. podkreśla się konieczność poszerzenia ram gatunkowych tak, by obejmowały nowy materiał literacki, czerpiący z XIX- i XX-wiecznych wzorców sag. Silna korelacja pomiędzy ewolucją modeli rodziny a ewolucją modeli opowiadania odbija się zarówno w ujęciu tematu, jak i konstrukcji utworów. W s.r. zauważa się zmianę w pojmowaniu rodziny i „kosmosu rodowego”,

a także zawężanie perspektywy — od dziejów wielkich rodów na tle dziejów państw i narodów, przez opowieści bohaterskie ukazujące jednostkę w związku z historią (dążenie do tworzenia i zachowania mitu i rodowodu) po narracje rodzinne prywatne z historią w tle i odzyskane przez feminizm kobiece narracje rodzinne z perspektywą tożsamościową i jednostkową (relacje „ja” z przeszłością — rodziną, narodem, Wielką Historią).

Badacze s.r. sięgają po literaturę popularną (zob. Mrozik 2014; Zatora 2022), zestawiają sagi z ich odpowiednikami radiowymi i telewizyjnymi (zob. Brzuchowska 2006; Iwasiów 2008; Filipowicz 2022; Zatora 2022), poszukując śladów stereotypów i reinterpretacji gatunku, a także badają związki s.r. z pamięcią zbiorową i indywidualną (zob. Filipowicz 2022). W najnowszej prozie polskiej można wyróżnić podział na „sagi konwencjonalne” (utwory w naturalny sposób kontynuujące tradycyjną linię gatunku, modyfikujące wzorzec sagi w nieznaczny sposób, ale jednocześnie powielające schemat) i „sagi kontestacyjne” (dekonstruujące formułę XIX- i XX-wiecznej s.r. i reprezentujące współczesne ich autorom style życia i modele rodziny, odchodzące od idei rodziny jako wspólnoty), przy czym dla drugiej grupy proponuje się wprowadzenie terminu „antysaga rodzinna” (zob. Zatora 2022).

BIBLIOGRAFIA

- Assmann Corinna (2018), *Doing Family in Second-Generation British Migration Literature*, De Gruyter, Berlin–Boston. – Bartoszyński Kazimierz (1991), *Konstrukcje czasu w literaturze polskiej XX wieku (Szkielet syntezy)* [w:] K. Bartoszyński, *Powieść w świecie literackości*, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa. – Brzuchowska Zofia (2006), *Powieść rodzinna* [hasło] [w:] *Słownik literatury popularnej*, red. T. Żabski, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Czerska Tatiana (2011), *Między autobiografią a opowieścią rodzinną. Kobiecte narracje osobiste w Polsce po 1944 roku w perspektywie historyczno-kulturowej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin. – Erhart Walter, *Familienmänner: Über den literarischen Ursprung moderner Männlichkeit*, Fink, Monachium. – Filipowicz Marcin (2022), *Configuring Memory in Czech Family Sagas: The Art of Forgetting in Generic Tradition*, Rowman & Littlefield / Lexington Books, Lanham–Londyn. – Galli Matteo, Costagli Simone (2010), *Chronotopoi: Vom Familienroman zum Generationen Roman* [w:] *Deutsche Familienromane: Literarische Genealogien und Internationaler Kontext*, red. M. Galli, S. Costagli, Fink, Monachium. – Glitz Rudolph (2009), *Writing the Victorians: The Early Twentieth-Century Family Chronicle*, Winter, Heidelberg. – Guriewicz Aron (1991), *Saga i prawda*, „Pamiętnik Literacki” nr 1(82). – *Heimskringla Snorriego Sturlusona. Wstęp* (2019), red. A. Waśko, J. Morawiec, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków. – Iwasiów Inga (2008), *Gender dla średnio zaawansowanych*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa. – Lemann Natalia (2012), *Saga* [hasło] [w:] *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, red. G. Gazda, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa. – Ru Yi-Ling (1992), *The Family Novel: Toward a Generic Definition*, Lang, Nowy Jork. – Medecka Małgorzata (2007), *Apokryf rodzinny jako odmiana dwudziestowiecznej powieści historycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin. – Morawiec Jakub, Neubauer Łukasz (2015), *Wstęp* [w:] *Sagi islandzkie. Zarys dziejów literatury staronordyckiej*, red. J. Morawiec, Ł. Neubauer, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa. – Mrozik Agnieszka (2014), *Saga* [hasło] [w:] *Encyklopedia gender. Płeć w kulturze*, red. M. Rudaś-Grodzka, K. Nadana-Sokołowska, A. Mrozik i in., Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa. – Rey-Radlińska Marta (2020), *Ku poetyce þátrr*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. – Smadja Robert (2005), *Famille et littérature: Thomas Mann et Galsworthy, Faulkner et Zola, O’Neill et Ionesco, Musil et*

Tournier, Champion, Paryż. – Steblin-Kamenskij Mikhail I. (1973), *The Saga Mind*, przeł. K.H. Ober, Odense University Press, Odense. – Szymonik Danuta (2003), *Rosyjska powieść rodzinna Srebrnego Wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin. – Wyka Kazimierz (1983), *Teoria czasu powieściowego. Wygląd problemu* [w:] *Genologia polska. Wybór tekstów*, red. E. Miodońska-Brookes i in., PWN, Warszawa. – Zatora Anna (2017), *Saga rodzinna — próba uporządkowania i konceptualizacji gatunku*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” nr 60, z. 2(122). – Zatora Anna (2022), *Saga rodzinna w literaturze polskiej XXI wieku. Konwencja czy kontestacja?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

ANNA ZATORA <https://orcid.org/0000-0003-4597-5568>

KONSULTACJA MERYTORYCZNA:

MARCIN FILIPOWICZ <https://orcid.org/0000-0002-1658-8422>